

Токтомамбетова К.К.

КЫРГЫЗСТАН МЕНЕН КЭР-Н ЖАРАНДЫК УКУГУНДА КҮНӨӨНҮН ФОРМАЛАРЫН УЧЕТКО АЛУУ

Токтомамбетова К.К.

КЫРГЫЗСТАН И КНР В ГРАЖДАНСКОМ ПРАВЕ СТАВЯТ НА УЧЕТ ПО ОСОБЕННОСТЯМ ФОРМ ВИНОВНОСТИ

УДК:347/52-36.5

Специфика вины как элемента гражданского правонарушения и объекта доказывания для сторон, участвующих в судебно-разбирательстве, связана с принципиальной особенностью ее природы.

The specificity of fault as element of tort and object proofing for the parties participating in proceeding, is connected to basic feature of its (her) nature.

Укук экономиканын үстүндө түзөтүлүүчү кубулуш болуп саналат. Артыкчылыгы боюнча алганда, жарандык укуктун тарыхы бүткүл дүйнөлүк укуктун биримдүүлүгүн жана о.э. улуттардын бири-бири менен окшош укуктук нормалардын өңүтүндө сүйлөшүүгө болгон умтулуусун далилдейт.

Жарандык укуктун негизги материясын түзүүчү экономикалык айлампа, улуттарды, чек араларды тааныбайт жана болушунча бүтүндөй дүйнө жүзү боюнча жайылууда. Соодалык алмашуу жана насыялар (кредит) да өздүк мыйзамдарына баш ийишет. Ал мыйзамдардын алдында баардык улуттар бирдей жана дал ушул универсалдуу мыйзамдардын таасири астында улуттук мыйзамдар кайра курамаланат. Универсализм – жарандык укуктун негизги тарыхый сызыгы б.э.

Кыргызстан менен Кытайдын экономикалык өз ара аракеттенүүсүнүн кенейүү шарттарында улуттук укуктук системаларды, биринчи кезекте КР менен КЭРдин жарандык укуктарын, алардын кесилишүү чекиттерин о.э. укук колдонуучулуктун көйгөйлөрүн изилдөө учурда эң актуалдуу мүнөзгө ээ жана бир катар жагдайлар менен шартталат:

- Дүйнөнүн Кытайга болгон кызыгуусунун күндөн-күнгө өсүүсү жана андагы ийгиликтүү ишке ашып жаткан реформалар, Кытай алдыдагы миң жылдыкта Кыргызстандын стратегиялык өнөгү болуп саналат, жана эки мамлекет тең бири-бири менен ар тараптуу кызматташууга мажбур;

- Азыркы Кытайды жакшыраак түшүнүү үчүн анын укуктарын изилдөө максатка ылайыктуу. Мындай жагдайды изилдебесек, өлкөнүн ичиндеги жана эл аралык аренадагы тигил же бул чечимдерди кабыл алуунун өзөгүн түзүүчү ички механизмдер биз үчүн көмүскөдө кала берет;

- Кытай коомчулугу үчүн мыйзам бузуучунун күнөөсүнүн учетин алуу маселесине баа берүү өтө татаал, анткени мыйзамдарды адилеттүү жана кайтарымызсыз аткартуунун жардамында өлкөнүн жетеилиги калктын мыйзам чегинде гана аракет жасоосуна түрткү болуп келген;

- Ата-мекендик жана чет элдик синологияда¹ (Кытай таануу) КЭРдин мыйзамдары боюнча

мыйзам бузуучунун күнөөсүнүн ордун изилдөө тууралуу маалыматтардын дээрлик жоктугу бул маселеге кайрылууга түрткү болот. Тилекке каршы, Кыргызстандык синологияда Кытайдын укуктук көйгөйлөрүн изилдөөлөргө өтө эле аз орун берилет;

Аталган макалада изилдөөнүн объектиси болуп, жарандык укук бузуунун элементи катары жүрүүчү күнөө саналат. Изилдөөнүн предмети катары КЭР менен Кыргызстандык жарандык мыйзамдуулугу боюнча жоопкерчиликти ченемдерин аныктоо учурунда мыйзам бузуучунун ролун изилдөө каралат.

Укук, экономика сыяктуу эле, Кыргызстан менен Кытайдын өз ара мамилелеринин өзгөрүүсүнө ыкчам реакция бере алат.

Кытайдын жарандык укугун изилдөөгө болгон зарылчылык кытайлардын ой жүгүртүүсүнө гана таандык болгон салттуулук менен түшүндүрүлөт. Мындай салттуулук Кыргызстан элдерине да мүнөздүү. Бирок, учурдагы шарттарда батыш цивилизациясынын Кыргызстандын да, Кытайдын ой жүгүртүүсүнө тийгизген таасири байкалууда.

Соттук текшерүүнүн катышуучулары үчүн далилдөөнүн объектиси жана жарандык мыйзам бузуулардын элементи катары күнөөнүн спецификасы өзүнүн бүтүндөй табиятынын принципиалдуу өзгөчөлүгү менен байланышкан.

Укуктун теориясында күнөө, инсандын психикасынын ар кандай чөйрөсүнө тиешелүү түшүнүктөрдө, тактап айтканда, аң-сезимдин элементи, о.э. эрктин элементи катары каралат.

Атайылап ойлонулган мыйзам бузуулар үчүн укук бузуучу жак тарабынан психикалык регуляциянын үч багыты мүнөздүү:

- 1) Кол салуунун объектисинин кээ бир өзгөчөлүктөрүн билүү;

- 2) Укук бузуунун кээ бир элементтерине аң-сезимдүү жана эрктүү мамиле;

- 3) Жүрүм-турумдун субъективдүү регуляциясынын өзгөчөлүктөрүн аныктоочу психикалык элементтер – мотив жана максат.

Кыргызстандыкынан айырмаланып Кытайдын мыйзамдарында, «укук бузуу моментиндеги жак-тын эмоционалдык абалы» укук бузуунун курамынын субъективдүү тарабынын белгилеринин бири болот деген түшүнүк жок². Ал эми жалпысынан алганда укук бузууларга юридикалык жоопкерчиликти аныктоо боюнча Кытайдын да, биздин өлкөнүн да мыйзамдары дээрлик бирдей позицияда турат. Бул деген коюлган маселелерди синологдор тарабынан изилдөө бир топ жеңилдетет.

Юридикалык жактан алганда аракет эрктин туюнтмасын билдирет — бышып жетилген жана аң сезимдүү аракет болот. Ошондуктан жарандык укук бузуунун негизинде атайылап ойлонулганбы, же кокусунанбы баары бир күнөө жатат. Эгерде зыян келтирген жак, мындай кесепеттин болоорун каалаган болбосо, мындай болуп кетээрин алдын-ала көрө албаса, анда ал тараптын күнөөсү жок, болгону кокустук окуя гана бар.

Тилекке каршы, күнөө тууралуу окуулар Кыргызстан жарандык укугунун теориясында кыскартылып гана изилденет, муну көбүнчө кылмыш укугу тереңирээк карайт. Кылмыш укугу боюнча күнөө жок болсо демек кылмыш жоопкерчилиги да жок. Ушул эле учурда күнөөнү туура-так түшүнүү мыйзамдуулуктун бекем орнотулуусу үчүн болгон күрөштө өзгөчө мааниге ээ. Күнөөгө болгон мындай мамиле Кытайдын да кылмыш укугунда байкалат.

Кыргызстандын да КЭР дин да укуктарында соттук адилеттүүлүктү жүзөгө ашыруу материалисттик дүйнө таанымдарга гана негизделген. Укук колдонуучунун маселеси – иш боюнча объективдүү акыйкатты орнотуу, ансыз соттук адилеттүүлүктүн максаттары ишке ашпайт. Мунун маанилүү бөлүгү болуп, жасалган кылмышта же укук бузууда белгилүү бир жактын күнөөсүн аныктоо саналат. Материалист үчүн акыйкат — сырткы чөйрөнүн адамдын аң-сезиминде туура чагы лдыры лышы.

Материализм сырткы чөйрө адамдын аң-сезимине көз карандысыз жашай берүүсүн о.э. сырткы чөйрөнү таанып билүүтө болоорун тааныйт. Ошондуктан белгилүү бир жактын күнөөсү таанылып билиниши мүмкүн.

Күнөөнүн көйгөйлөрүн иштеп чыгууда Кытайдын укуктук теориясы марксисттик философиялык материализмге жана конфуцийдин окууларына таянат.

Кыргызстандыкындай эле, Кытайдын кылмыш укугу да, каралып жаткан кылмышты ушул жак жасады деп айтып коюу жетишсиз экендигин кармайт.

Жалпы эрежелер боюнча Жарандык мыйзам укук бузуучунун күнөөсүнүн формаларына жара-ша жоопкерчиликти дифференцирлейт.

Келтирилген зыянды атайылап укук бузуучу сыяктуу эле, кокусунан укук бузуп алуучу да толугу менен ордуна коюп берүүсү милдеттүү.

Бирок Кыргызстандын Жарандык мыйзамдарында күнөө же күнөөнүн формалары бүтүмдөрдүн жараксыздыгынын тигил же бул укуктук кесепеттерин колдонууга түздөн-түз таасир этет. Биз КР ЖК 187-беренесин айтып жатабыз, анда бүтүмдү кабыл алуучулардын эки тарабында тең укуктук тартиптин негиздерине каршы келүүчүлүк менен түзүү мүдөөсү болсо, анда укуктук кесепеттердин болоорун эскертет.

КР ЖК 189-беренеси дагы бүтүмдүн аракет жөндөмдүү тарабы экинчи тараптын аракет жөндөмсүз экендиги билсе же билиш керек болсо, анда жоопкерчиликтин көлөмү жогорулаарын эскертет. КР ЖК 196-беренеси боюнча, доо арыз менен кайрылган бүтүмдүн жараксыз экендигин далилдесе жана о.э. экинчи тараптын айынан болгон чыгымды далилдесе, анда чыгымды ордуна коюп берүүнү талап кылууга укуктуу.

Күнөөнүн формасын учётко алууну биз КР ЖК 186-беренесинен байкайбыз. Биргелешкен менчиктин катышуучуларынын бири тарабынан жалпы мүлктү тескөө боюнча түзүлгөн бүтүм бир-гелешкен менчиктин башка катышуучуларынын талабы боюнча, бүтүм түзгөн жактын укугу жок болгондугуна карабастан, экинчи тарап мындай жагдайды билген же билиш керек болгондугун далилдесе гана жараксыз деп табылат.

КЭР Жарандык укугу эч болбогондо да укук бузуучунун күнөөсүнүн формасын эске алат.

Жыйынтыктап айтканда, Кытайдын Жарандык укугунун өзгөчөлүктөрүн талдоо учурунда каршы келүүчү мүнөзгө ээ экендигин эске алуу керек. Экономикалык ишмердүүлүктүн интернационалдаштырылышына эске алуу менен юридикалык жаңы жетишкендиктердин негизинде аткарылуучу, иштелип чыгуучу укуктук жөнгө салууга жетишүүгө болот.

Адабияттар:

- 1) Кыргыз Республикасынын граждандык кодекс-си. Б. 2009-ж.
- 2) Большая советская энциклопедия.
- 3) Современное законодательство Китайской Народной Республики: Сб. нормативных актов / Под ред. Л.М. Гудошникова. М.: ИКД Зерцало-М, 2004.

Рецензент: к.ю.н. Алиханов Б.С.